

Runddans med bygdedansvri

– særtrekk med musikk- og dansetradisjoner i Bjerkreim -

av

Vegar Vårdal
folkemusiker og danser

(...) Etter middagen ber det til dansestova. Snart er dansen i full gang. Heile stova er full av dansande ungdomar, ja eldre med. Fela læt og song og kåte ord vert blanda med takt og tramp i golvet.

Men so tagnar fela og det vert ein pause. Gjentene set varme og raude og med blanke augo. Dei lær og pratar og har det gildt. Gutane skal sjølv sagt vera meir til kar, dei sviv i kring på golvet og slengjer kåte vitsar til gjentene. So syng fela ut att og same leiken fyller stova. (...) (Eikeland, 1963 s. 18 - 19)

I denne artikkelen vil jeg presentere deler av det materialet som ble min hovedfagsoppgave ved Norges Musikkhøgskole, om musikk- og dansemiljøet rundt spellemannen Svein Eikeland fra Bjerkreim.

Her vil jeg kort presentere den instrumentale folkemusikktradisjonen i Bjerkreim, dansen i Bjerkreim, og drøfte sammenhengen mellom folkemusikken og dansen i denne tradisjonen. Min påstand er at runddanstradisjonen har stiltrekk som er sammenlignbar med bygdedanstradisjonen.

Folkemusikken og spellemenn i Bjerkreim

Jeg vil starte med en liten oversikt over feletradisjonen i Bjerkreim, og kildene til dette er bygdeboka Gamalt fraa Bjerkreim av Jørgen Skjæveland, diverse artikler fra bl.a. spelemannsbladet, og en slektsbok skrevet av Georg Fuglestad. I tillegg til opplysninger fra slekt og andre som husker tilbake til den tiden og det miljøet Svein Eikeland levde i. Jeg har også satt meg inn i de opptak det finnes av spellemenn fra Bjerkreim.

I følge kildene, har det ikke vært mange spellemenn i Bjerkreim. Skjæveland forteller om fire slekter: Fuglestad, Espeland, Eikeland og Austrumdal. I dag har vi opptak av Fuglestadbrødrene, Svein Eikeland og Torvald Austrumdal. Det finnes også et opptak med Peder Espeland, der han spiller sammen med Svein Eikeland.

De første spellemennene

På Espeland har det vært flere spellemenn gjennom tidene. Ivar Nilsson Espeland (1868 - 1953) var en av dem, og han var en av de første som tok i bruk hardingfela. Storspellemannen Johan Monsen ble også knyttet til Espeland, gjennom et giftemål med morsøster til Nils Epesland. Svein Eikeland beskriver spillet til Johan Monsen slik:

"han hadde ei dragande makt med fela si. Han spela stundom slik at det gjekk kaldt ned etter ryggen deira" (Svein Eikeland, artikkel 02.02.1954).

En av læremestrene til Fuglestadbrødrene og Svein Eikeland var Nils Ivarsson Espeland (1875 - 1961). Han ble ikke regnet som en storspellemann, men han hadde det rette spelemannssinnet (Ingvar Molaug, artikkel 06.11.1948). Hvem Nils Espeland lærte av kommer ikke godt frem, men trolig spilte han noe i lag med Johan Monsen.

Skjæveland forteller om andre spellemenn i området, på Litl-Eike var det en spellemann som het Anders. Villien og Halvar Veen er spellemenn fra garden Veen, like nordvest for Vinjavatnet. Disse kjente godt til Johan Monsen og Nils og Ivar Espeland.

Fuglestadslektas spellemenn

I Fuglestadslekta har det lenge vært spellemenn. Den eldste vi har hørt om er Klaus Andersson (1782 - 1843) fra Vikeså. Klaus kvittet seg dessverre med fela da han ble eldre på grunn av religiøse overbevisninger. Sønnen Torkel Klausson (1818 - 1894) var også dypt religiøs, og advarte barna sine mot å spille på dette syndens instrument. En av dem, Klaus Torkelsson (1851 - 1917), klarte likevel ikke å motstå fristelsen. En gang han var på sildefiske kjøpte han en fele av Johan Monsen, og ble etter hvert en dyktig spellemann.

En annen av sønnene til Torkel Klausson fikk en sønn som fostret opp spellemennene vi kjenner best til i dag. Thomas Fuglestad (f. 1859) er faren til brødrene Georg Thomasson Fuglestad, Ivar Thomasson Fuglestad og Trygve Thomasson Fuglestad.

Georg Fuglestad (1885 - 1974) er den eldste av spellemannsbrødrene, og er den vi vet minst om musikalsk sett. Det finnes dessverre bare noen få opptak med ham.

Ved siden av fela har Georg Fuglestad drevet både som gårdbruker, murer, møller og kolonialhandler før han pensjonerte seg og skrev bok. Han skriver lite om musikken, og jeg vet ikke riktig hvor mye den har betydd for ham. Riktignok hadde han fela med seg til Amerika, og han tok den med seg tilbake, men mer vet jeg ikke.

Ivar Thomasson Fuglestad (1896 - 1982) er den vi vet mest om musikalsk sett. Han levde lengst av brødrene, og det finnes flest opptak av han. Vi vet også at Ivar ikke spilte noe særlig på fela i en periode, siden kona var meget religiøs. Han spilte likevel noen salmetoner og visestubber på den vanlige fela, men ingen slåttemusikk. Etter konas bortgang fant Ivar fram fela igjen og begynte å spille de gamle slåttene. Det er derfor vi har så rikt materiale med og om han i dag.

Trygve Thomasson Fuglestad (1902 - 1982) var den yngste av brødrene, og den som ble mest utdannet av søskenflokket. Han virket mest som lærer, og fikk fast lærerpost i 1937 i Nordgardane i Bjerkreim. Musikalsk beskriver Georg bror Trygve på denne måten: "Ja, Trygve er reint ein meister på dette instrumentet" (Georg Fuglestad, 1960 s. 125).

Georg Fuglestad beskriver musikken hos brødrene som "nokre av dei yterst få som endå kan spela dei eldgamle Bjerkreimslåttane" (Georg Fuglestad, 1960 s. 125). Det må bety at slåttespillet har vært en viktig del av livet. Man skulle tro at de lærte slåtter av hverandre, og at de spilte en del sammen. Hører man på opptakene kan man høre at det ikke er hele sannheten. Trygve Fuglestad ble betraktet som musikeren i familien, og han "kunne" spille. Ivar Fuglestad hadde trolig en litt eldre

form på slåttene, og hadde en mer utpreget bruk av skjev tonalitet.

Hvem som var læremestrene til Fuglestadbrødrene vet vi lite om, men både Ivar N. Espeland og Nils I. Espeland blir nevnt. Noe musikalitet har de fått gjennom moren, som sang mye for dem da de var små. De hadde også noe kontakt med Svein Eikeland. Både Trygve og Ivar har en springar etter kona til Svein i repertoaret, Gjertruds springar.

Spellemenn på Eikeland

Svein Pederson Eikeland (1892 - 1979), fra Eikeland like utenfor Vikeså, var spellemann fra samme generasjon som brødrene Fuglestad. Faren ble hans store læremester gjennom årene, sammen med onkelen Thorvald Austrumdal. Av opptakene som finnes hører jeg en klar likhet mellom Austrumdal og Eikeland. Han giftet seg med Gjertrud fra Voss, som var en god sanger.

Bilde er tatt i 1962 og viser i første rekke f.v.; Torvald og Serine Austrumdal, jubilanten Sven P. Eikeland som feiret 70-års dagen, Teoline og Karl Gjedrem. I bakre rekke f.v. søskene til Sven; Valborg, Bjørn, Karen, Jørgen, Inga og Arne.

På denne tiden ble det ikke spilt mye bygdedansslåtter til dans i Bjerkreim. Jeg intervjuet en av sønnene og ei av døtrene til Svein Eikeland i april 2000, og de fortalte meg om dans på låven hjemme hos dem på Eikeland gård. Det de husket godt var vals og reinlender, en turdans som heter Tritur fra Bjerkreim og springpolka. I tillegg kjente hun igjen noen hopsermelodier, men sa hun ikke husket de danset noe til springarmelodiene som Svein Eikeland spilte. Jeg vet ikke helt hva slags dans de refererer til når de snakker om springpolka, men den slekter antakeligvis på den svenske hamboen som kom til Norge på begynnelsen av 1900-tallet. I tillegg til dansemusikk spilte Svein Eikeland en del salmer og viser til husbruk, dette ble det mer og mer av jo eldre han ble.

Reportoaret

Det er ikke lett å si hvordan repertoaret var på den tiden Eikeland virket som spellemann, hvor mye var runddans og hvor mye var bygdedans. Det som er gjort av innsamlinger viser at runddansen dominerer, med mange hopsarar, en del valser og reinlendere, men færre masurkaer.

Av eldre slåtteformer finnes det både halling, springar og brureslag. Noen ganger er det vanskelig å oppfatte forskjellen mellom halling og brureslag, men går vi ut i fra hva de selv kaller slåttene, får man et visst inntrykk av fordelingen. Ivar Fuglestad fortalte i et intervju med Dag Vårdal at han kunne seks brureslag, og det er nok denne slåtteformen som var mest utbredt ved siden av runddansen. Det finnes få springarer og hallinger i Bjerkreim, så det er lite av det eldre slåttstoffet som sitter igjen i sin opprinnelige form. Som man skjønner er det runddansslåttene som dominerer repertoaret i området.

I tillegg til dette finnes det en del visetoner og musikk med religiøst innhold framført på fele.

Dansen

Det er ikke skrevet mye om dansen i Bjerkreim, men Skjæveland skriver:

"Om søndagskveldane samlast ungdomen til moro. Ofte dansa dei på låven oppi Brattebø." (Jørgen Skjæveland, s. 88).

Skjæveland forteller om stort oppmøte av ungdom i kirken søndagen.

"Etter preika stanste dei att ei stund, og då vart det dans, og då kunne gut og jente snakka saman. Gutane kjøpte då fløtekolle eller eitkvart anna godt til jentene og spanderte brennevin på dei." (Jørgen Skjæveland, s. 401)

Om sommeren var det mye dans på stølene i heiene rundt Bjerkreim. Da var det vanlig å tenne bål og holde bålet og dansen levende hele natta.

De eldste danseformene er "Hallinjen", "Slinkompas" og "Melevitt" skriver Skjæveland. De mer vanlige dansene var "springar, ridl (= tritur), hopsavals og masurka" (Jørgen Skjæveland, s. 402). Mellevitten finner vi faktisk igjen i dag, i Trygve Fuglestads repertoar. Man kan kanskje diskutere om det virkelig er en menuett, eller om den har omformet seg til et brureslag. Trygve Fuglestad så ikke selv dansen, men fortalte om moren som hadde sett den:

" (...) E' lærde 'an a' mor. Hu fortalde at gutten og jentå danste kvær for seg og gutten han gjekk og sprikte i buksene med hendene og jentå hu heldt i stakkjen." (Bakka, Seland og Vårdal, 1990 s. 55)

Folkemusikeren og innsamleren Ånon Egeland skriver i boka Dansetradisjoner frå Vest-Agder at melovitt ble brukt som betegnelse på all motedans som kom inn til bygdene før runddansen.

Jeg vil karakterisere dansen i Bjerkreim som et miljø basert på de gamle tradisjonene. De hadde trolig et fast lite repertoar som ble danset mye. Når runddansene kom til bygda, tok den over for bygdedansene, og trengte mer og mer ut de eldste danseformene.

Det er også samlet inn en del turdanser, takket være danseinnsamlerne Hulda Garborg, Klara Semb og Egil Bakka. Egil Bakka har Fuglestadbrødrene som kilde til en av dansene i boka: Danse, danse lett ut på foten (Bakka, 1979 s. 40). Dette er en alminnelig treturvariant som man finner mange av langs hele kysten, trolig påvirket av britisk kultur.

Stoffet er hentet fra nettsiden:

<http://www.kultivator.no/vegar/artikkel/hovedopp.htm#helhet>